

16. Dětská řeč a její ontogeneze (Kopecký Kamil, Mgr. Ph.D.)

Obsah kapitoly

Text kapitoly

Cíle kapitoly

Cílem kapitoly je poskytnout studujícím přehled o vývojových etapách řeči dítěte se zaměřením na fonologickou, gramatickou a syntaktickou rovinu.

Průvodce studiem

Nyní se dostáváme ke kapitole, která se zcela prakticky týká téměř každého z nás. Etapami vývoje řeči prošel každý z nás, mnozí plánují založit rodinu a vychovat dítě. Proto by měli vědět, jak vývoj řeči dítěte probíhá, jak jej podpořit, jak umožnit kvalitní rozvoj jazykové kompetence. Věřím, že se vám tato kapitola bude číst velmi dobře. S případnými otázkami se obraťte do diskusních fór.

Základní terminologie

Etapy ontogeneze, hlasový reflex, pudové žvatlání, zvučky, fyziologická echolálie, hypergeneralizace, hyperdiferenciace, jazyková kompetence.

16. 1 Ontogeneze řeči u dítěte ↑

Ontogenezi řeči označujeme vznik a vývoj jazyka dítěte. K tomu, aby bylo možné studovat lidskou řeč, je nutné být s dětmi ve stálém kontaktu přibližně do 2 let věku dítěte.

Etapy vývoje řeči u dítěte

1. Období křiku (0. - 5. měsíc)
2. Období žvatlání (5. - 12. měsíc)
3. Období tvorby prvních slov (do 18. měsíce)
4. Období tvorby elementárních výpovědí (2. rok)

Hranice mezi obdobími nejsou pevně ohraničené.

U dítěte postupně vzniká potřeba jazykové kompetence a utváří se jazykové vědomí.

Vývoj řeči dítěte se člení do 4 základních etap:

1. Období křiku (0 - 5. měsíc)
2. Období žvatlání (5. - 12. měsíc)
3. Období tvorby prvních slov (do 18. měsíce)
4. Období tvorby elementárních výpovědí (do konce 2. roku)

Prokázaná reakce dítěte na lidský hlas je potvrzena v 3. týdnu života. Sociální reakce dítěte jsou pak prokázány v 2. měsíci života. Souběžně s vývojem řeči dochází samozřejmě i k rozvoji myšlení - ke zkřížení vývoje řeči a myšlení dojde přibližně ve 2. roce života. Postupně se myšlení stává verbálním a řeč intelektuální činností.

Mezi znaky normálního vývoje patří:

- a. snaha rozšiřovat aktivně svůj slovník (dítě se ptá),
- b. rychlý rozvoj slovní zásoby (v souvislosti s bodem a).

Nyní se zaměříme na jednotlivá vývojová stádia. Jednotlivá stádia nemají přesně vymezené hranice, ohraničení měsíci je pouze orientační. U dětí je třeba brát ohled na časovou variabilitu - dochází u nich totiž k obdobím akcelerace a retardace.

1. Období křiku

Období křiku patří k tzv. přípravnému období. V tomto období si dítě osvojuje základní komunikační a artikulační návyky a zručnost. Je nutno říci, že již v prenatálním embryonálním období dochází k řadě aktivit, které jsou nutné pro pozdější vývoj řeči (polykací pohyby, cucání palce, olizování pupeční šňůry apod.). I zdánlivě neverbální aktivity jsou pro rozvoj řeči důležité (sání, žvýkání, polykání...).

*Po porodu se u dítěte projevuje tzv. **hlasový reflex** = první projev novorozence v reakci na změnu prostředí (souvisí s přechodem na plicní dýchání). Hlasovým reflexem se zabýval již J. A. Komenský, který experimentálně ověřil, že chlapci křičí častěji hlásku A, děvčata E. V prvních týdnech života dítěte je křik poměrně jednotvárný a krátký. Přibližně v 6. týdnu již křik získává citové zabarvení. U novorozenců lze rozlišit vyjádření nespokojenosti (tvrdý hlasový začátek křiku) a libosti (měkký hlasový začátek).*

*Postupně se u dítěte projevuje také **pudové žvatláni**, při kterém dítě experimentuje s mluvidly, napodobuje rytmus a melodii hlasu rodičů, později napodobuje i hlásky a celá slova.*

2. Období žvatláni (broukání)

*Od 4. do 12. měsíce věku produkuje dítě tzv. **zvučky** = zvuky podobné hláskám, které vytvářejí předpoklady pro diferencovaný rozvoj jazyka. Zvučky postupně mizí ve stádiu tvoření slov, ve kterém si dítě již osvojuje hlásky. V období broukání dítě produkuje řadu zvuků, které se označují jako **broukání** či **žvatláni**. Žvatláni je vlastně hra s mluvidly, v rámci kterého dítě provádí podobné pohyby mluvidly jako při příjmu potravy, které doprovází zvukem. Pudové žvatláni nalezneme jak u slyšících, tak i neslyšících dětí - nedochází zde k vědomé sluchové kontrole. Aby se dítě naučilo hlásky svých rodičů napodobit, musí svůj pokus o nápodobu mnohonásobně opakovat. Toto opakování se nazývá **fyziologická echolálie**. Žvatláni se udržuje u dítěte velice dlouho, často i do 10 let věku.*

*V 10. - 12. měsíci dochází u dítěte k **postupnému porozumění řeči**, dítě sice nechápe obsah slov, která slyší, je však schopno sledovat konkrétní předmět či osobu, reagovat na určitou výzvu apod. Dítě tedy samo nemluví, ale začíná na řeč reagovat. Pro dítě hraje vyšší důležitost intonace, melodie řeči, mimika a gestika, než samotná artikulace slova či věty. V tomto období je třeba dostatek sociálního kontaktu.*

V následujících obdobích dochází již k vlastnímu vývoji řeči.

3. Období tvorby slov

V této etapě ontogeneze již dítě vytváří jednoduchá slova, která vyjadřují jeho potřeby, přání, city a prosby. Slova si dítě spojuje vždy s konkrétní věcí, přičemž je důležité zabarvení a intonace slova (tj. 1 slovo může mít více významů). V dalším období dítě vnímá mluvení jako činnost, postupně se učí mluvením dosahovat svých cílů a ovlivňovat dospělé.

Z hlediska fonologie dítě rozlišuje fonologické protiklady - funguje zde relativní chronologie (postupné osvojování jednotlivých hlásek). U vokálů se nejčastěji osvojuje nejdříve vokál A, u konsonantů P, B, M. Z protikladů si dítě nejdříve osvojuje u vokálů A a I (postupně u něj vzniká vokalické minimum A, U, I), u konsonantů P a T, M a N (vzniká u něj konsonantické minimum P, T, K). V posledních stádiích období tvorby slov si osvojuje ojedinělé hlásky, tj. R a Ř (až v 5. letech).

Spojováním hlásek pak vznikají jednoduchá slova, přičemž se objevuje hypergeneralizace (1 slovo zastupuje více slov ... například hahaf = vše, co je chlupaté; mama = maminka, ale i hlad apod.) a hyperdiferenciace (dítě pokládá slovo za název - táta = jen ten můj, není jiný táta).

U dětí postupně vzniká potřeba jazykové kompetence a utváření jazykového vědomí.

4. Období tvorby elementárních výpovědí

V tomto období, které se prolíná s obdobím tvorby slov, již dítě vytváří různé druhy větných výpovědí. Zprvu jednoduché a primitivní jednoslovné věty (ham ham, papat, mama) jsou postupně nahrazovány složitějšími víceslovnými. Zpočátku jsou výpovědi osvobozeny od přesných časových a prostorových souvislostí. Základní rozdíl je v kategorii osoby: zpočátku používá dítě ve větách 3. osobu (Honzík papal), přibližně ve 3 letech se mění osoba v 1. (Já jsem papal). To souvisí s rozvojem myšlení a zejména uvědomováním si vlastní osobnosti. Ve větách využívá zejména podstatná jména v nominativu, časté je také využití rozkazovacího způsobu. Emocionálně důležité slovo je na prvním místě ve větě. Co se týče tvorby otázek, dítě prochází dvěma základními obdobími:

- a. první ptací období (cca 1.5 rok) = Co to je? Kdo to je?
- b. druhé ptací období (cca 3.5 let) = Proč? Kdy?

Ve všech obdobích vývoje řeči je velmi důležité podporovat mluvní činnost dítěte a udržovat s dítětem sociální kontakt, stejně jako poskytnout dítěti vhodný mluvní vzor.

16. 2 Co by mělo dítě kdy umět? ↑

Chtěli byste vědět, co má ve kterém období dítě umět a jak podpořit rozvoj jeho řeči? Přečtěte si obsáhlý článek od Kateřiny Bartošové Jak děti naučit (správně mluvit) - <http://www.super.cz/inspirace/13980-jak-deti-naucit->

[spravne-mluvit-.html](#). Z článku budou pak vycházet otázky ke kapitole.

Otázky vyžadující odpověď

Napište v bodech, jak byste postupovali, kdyby vaše dítě nemluvalo (a podle všech průměrných tabulek už by mělo).

Uved'te příklad básničky, kterou byste rozvíjeli řeč u dítěte do 2 let věku. Na co by byla básnička zaměřena?

Literatura

Morávek, M. Lidská řeč. Praha: Orbis, 1969.

Šiška, Z. Fonetika a fonologie. Olomouc: VUP, 2006.

Bartošová, K. Jak děti naučit (správně) mluvit. Super. Online: <http://www.super.cz/inspirace/13980-jak-deti-naucit-spravne-mluvit-.html>.

Kopecký, K. Prezentace přednášek z fonetiky a fonologie. Online: <http://cestina.upol.cz/kopecky>.

